

Maija Louhivaara

Retki Tampereen nimistöön

Paikannimet ovat olennainen elementti niin luonnonmaisemassa kuin rakennetussakin ympäristössä. Paikannimet voidaan jakaa kahteen pääryhmään: perinteisiin paikannimiin ja kaavanimiin.

Perinteiset paikannimet ovat syntyneet aikojen kuluessa. Suomen vanhimmat paikannimet kuten esim. *Saimaa* ja *Päijänne* ovat mahdollisesti tuhansia vuosia vanhoja. Nimet antoi maattamme silloin asuttanut kiertelevä eränkävijäväestö.

Myös rakennettu ympäristömme on täynnä paikannimiä, joita tarvitsemme joka päivä. Katujen, teiden ja puistojen nimet ovat kaavanimiä, jotka on varta vasten suunniteltu alueelle.

Suomen paikannimistö on ilmeisesti ollut suurimmillaan 1900-luvun alkupuolella, jolloin suomenkielisiä paikannimiä oli ainakin 3 miljoonaa. Nykyisin niitä on noin 2,5 miljoonaa.

Alueelliset erot paikannimien määrässä ovat suuria. Eniten nimiä on tarvittu tiheästi viljellyillä alueilla. Esimerkiksi joissakin Lounais-Suomen kylissä on jopa 30 nimeä neliökilometriä kohti, kun taas Lapin harvaanasutuilla seuduilla saattaa olla vain yksi nimi neliökilometriä kohti. Hämeen pitäjien nimimäärä on 10–14 nimeä neliökilometrillä ja sama suhde pätee myös verrattaessa yksittäisen paikkakunnan eri alueita.

Isonjaon asiakirjoista näkyy, kuinka vanhojen peltoviljelyalueiden kuten Kytälän, Tammen tai Takahuhdin nimistö oli määrältään moninkertainen verrattuna Hervannan nimistöön, sillä Hervanta oli valtaosin asumatonta metsämaata. Tällä seikalla on merkitystä nykyäänkin, kun tulee pohdittavaksi, mistä saadaan nimet esim. tulevan Vuoreksen asuntoalueen kaduille ja puistoille.

Nykyään paikannimien määrä on vähenemässä elinympäristössämme tapahtuvien muutosten takia. Meidän elintapamme ja koko kulttuurimme ovat muuttuneet niin, että emme enää tarvitse nimiä yhtä monille paikoille kuin ennen.

Ottakaamme esimerkeiksi Messukylä ja Takahuhti, joissa maanviljelyksellä on tuhatvuotinen perinne, ja joissa jokaisella pellolla, niityllä ja laitumella oli entisinä aikoina nimi. Nyt ei pelloja ja niittyjä enää ole, vaan niiden paikalla on asuintaloja, kouluja, kauppoja ja teollisuusrakennuksia. Sadat vanhat nimet, joilla saattoi olla ikää satoja vuosia, ovat näin jääneet pois käytöstä ja niiden mukana on kadonnut kappale entisajan elämää ja kulttuuria. Parhaassa tapauksessa kuitenkin vanhat paikannimet jäävät eloon, kun ne otetaan käyttöön kaavanimistössä, esimerkiksi katujen ja puistojen nimissä.

Enin osa paikannimistämme on siirtynyt sukupolvelta toiselle suullisena perinteenä. Kirjoitusperinteen piiriin paikannimet ovat tulleet eri aikoina. Häme mainitaan vuonna 1143 Novgorodin kronikassa. Turun tuomiokirkon keskiaikaisessa Mustassa Kirjassa samoin kuin muissa keskiaikamme asiakirjoissa on Tampereen seudun nimiä.

Takahuhdin nimi mainitaan jo vuonna 1390. Mustassa Kirjassa mainitaan vuoden 1450 tienoilla nimi *Peltolampi*. Myös nykyiset kaupunginosanimet *Hyhky*, *Kalkku*, *Niemi*, *Messukylä* ja *Tohloppi* ilmaantuvat asiakirjoihin 1400-luvulla.

On oikeastaan aika merkillistä, että syrjäiset *Suolijärvi* ja *Särkijärvi* esiintyvät keskiajan asiakirjoissa, kun sen sijaan *Pyhäjärvi* ja *Näsijärvi* eivät niissä esiinny. Yleensä vanha nimi säilyy, jos mikään olennainen sen ympäristössä

ei muutu, jos paikalla on jatkuvasti käyttäjiä eikä paikka ole hahmoltaan muuttunut ratkaisevasti. Suurten ja keskeisten luonnonpaikkojen, kuten suurten järvien ja jokien tai korkeiden vuorten nimet ovat luonteeltaan pysyviä. Niinpä on perusteltua olettaa, että *Näsijärven* ja *Pyhäjärven* nimet ovat hyvin vanhoja ja palautuvat eräkaudelle asti.

Tammerkosken kylään viitataan jo 1400-luvulla, mutta kylän nimi esiintyy ensi kerran asiakirjoissa vasta vuonna 1544. Historiantutkijoiden mukaan Tammerkosken kannas oli jo varhaisella eräkaudella tärkeä kulkureittien solmu-kohta, jossa kohtasivat lännestä itään ja etelästä pohjoiseen johtavat reitit. On siis perusteltua olettaa, että Tammerkoski on niin keskeinen ja laajalti tunnettu luonnonpaikka, että sen nimi on säilynyt mahdollisesti vuosituhansia lähes muuttumattomana.

Toisaalta vuosikymmeniä vallalla olleen selityksen mukaan Tammerkoski- ja Tampere-nimien pohjalla on patoa merkitsevä muinaisruotsin sana *damber*, joka lainattiin 1100-luvulla. Tämän teorian kannattajat ovat siis sitä mieltä, että padon rakentaminen Tammerkoskeen oli niin suuri mullistus, että kosken eräkauteen nimi jäi käytöstä ja katosi jäljettömiin. Damber-sanaan perustuvaa selitystä on kritisoinut mm. professori Lars Huldén.

Vuoden 1500-luvun maakirjoissa mainitaan pitäjät, kylät ja talojen isännät, mutta viljelysnimet tulevat asiakirjoihin varsinaisesti vasta isonjaon kartoissa ja asiakirjoissa, jotka muodostavatkin vanhan paikannimistöemme tärkeimmän lähteen.

Isojako aloitettiin Tampereen seudulla 1700-luvun puolivälin jälkeen. Myös käräjäpöytäkirjat, joita nimistöntutkimus on hyödyntänyt toistaiseksi vielä melko vähän, saattavat tarjota tulevaisuudessa arvokasta tietoa, kunhan niiden sisältämät nimet saadaan kortistoitua. On mahdollista, että käräjäpöytäkirjoihin kätkeytyy sellaista paikannimitietoa, joka saattaisi hetkessä ratkaista jonkin sellaisen nimen tulkinnan, josta nyt on pystytty esittämään vain olettamuksia.

Seuraavassa tarkastelen joitakin isonjaon kartoissa ja asiakirjoissa esiintyviä paikannimiä esimerkkeinä siitä, kuinka Tampereella nimettiin paikkoja 1700- ja 1800-luvuilla.

Kalkun *Sileesuonkadun* perusteena on peltoalue nimeltä *Silee suo* (1763). Peltto on aikaisemmin ollut suota, kuten nimestäkin käy ilmi ja määritteosa *silee* viittaa nähtävästi suon tasaisuuteen ja vähäisen kasvustoon. Lamminpään *Kivilevontien* pohjana on vuonna 1767 mainittu *Kivilevon moisio*-niminen palsta. Sana *lepo* tai *levo* merkitsee karjan levähdyspaikkaa ja sana *moisio* puolestaan tarkoittaa Hämeessä ja Satakunnassa 'takamaille metsään raivattua peltoa'. *Pyhällönpolun* taustalla on isonjaon kartassa vuodelta 1763 mainittu Niemen talon niitty *Pyhäldö*. Sana *pyhälö*, *pyhällys* tarkoittaa Lounais-Suomessa vieläkin nurminiittyä. Sanaan liittyy merkitys 'eläimiltä aidalla suojattu' ja se liittyy sanoihin *pyhä* ja *piha*.

Vuohenojan *Palvaanniemenkadun* pohjalla on Vilusen ja Yrjölän talojen niittypalsta *Palva- niemen luhta*. *Palva*-sanan etymologia on epävarma; itse kannatan kuitenkin tulkintaa, jossa *palva* merkitsee 'heinäkasveja kasvavaa upottavaa järvenrantaa'. Ristinarkun ja Takahuhdin alueelta mainittakoon *Hunninsuonkatu*. Nimi perustuu samannimiseen peltoon, joka mainitaan kartassa vuodelta 1763. Nimen pohjalla on todennäköisesti sana *hunnta* 'susi' tai *hunnti* 'huono, kelvoton'. Linnainmaan *Pohleniitynkadun* nimeämisperusteena on asiakirjassa vuodelta 1848 mainittu *Pohlenmiitty*. Sana *pohdin*, (häm. *pohlin*, *pohrin*) tarkoittaa viljanpuhdistusvälinettä.

Melko useissa 1700-luvun nimissä esiintyy sana *suo*, vaikka kyseessä on viljelysnimi, kuten esim. *Hunninsuo*, *Juhansuo*, *Revonsuo* ja *Iso-suo*, jotka kaikki ovat niittyjen tai peltojen nimiä. Nimestä käy siis ilmi paikan alkuperäinen laji, vaikka paikan käyttötarkoitus on muuttunut: *suo* on raivattu viljelykseksi. Esimerkiksi *Revonsuo* mainitaan v. 1826 Ala-Erkkilän niittynä; Ala-Erkkilän talo sijaitsi lähellä nykyistä paloasemaa.

Samanlaista kehitystä näkyy myös sanojen *niitty* ja *korpi* kohdalla. Peltojen nimet *Kärjen- niitty* Holvastissa ja *Piiriniitty* Lamminpäässä ovat tietenkin ensin olleet niittyjä. Myöhemmin niistä on tehty peltoja, mikä ei kuitenkaan ole millään tavalla vaikuttanut niiden nimeen. Sana *piiri* ilmaisee että niitty oli aidattu. Sanalla *korpi*

tarkoitetaan yleensä suota tai metsää. Lamminpään kadunnimessä *Peräkorvenkatu* on pohjana vanha viljelysnimi *Peräkorpi*. Tämä ei kuitenkaan ole paikan alkuperäinen laji, vaan kyseessä on aivan ilmeisesti vanha suo tai metsä, joka on raivattu viljelmäksi.

Toisenlaisia siirtymiä on tapahtunut sellaisissa viljelysnimissä kuin *Hepovuori*, *Isokuru*, *Järvenranta*, *Kaupinoja*, *Kivinenoja* ja *Kyläjoki*. Kaikki kuusi ovat alun perin luonnonpaikkojen nimiä, ja ne viittaavat joko maastopaikkaan tai vesistöpaikkaan. Kun siis esimerkiksi *Hepovuori*-nimisen mäen juurelle raivattiin niitty, ryhdyttiin niittyäkin jossakin vaiheessa kutsumaan *Hepovuoreksi*. Tällainen niittynimi mainitaan vuoden 1785 asiakirjoissa Kässälän ja Heikkilän niittynä Takahuhdistä. Voimme kuvitella, että alun perin niitystä käytettiin nimitystä **Hepovuoren niitty*, kunnes se lyheni pelkäksi *Hepovuoreksi*.

Niitty nimeltä *Kaupin äja* mainitaan vuonna 1826 Alisen Erkkilän niittynä. *Järvenranta* ja *Isokuru* mainitaan 1852 Kaukajärvellä Hyllilän niittynä ja *Kivinenoja* vuonna 1785 Irjalan niittynä. *Kyläjoki* mainitaan vuonna 1785 Jangan, Kyrölän, Lusan, Pekan ja Raholan niittynä. Samantyyppisiä luonnonpaikan sisältäviä lyhenteitä pellon- ja niittynimiä on isojaon kartoissa kymmeniä.

Artefakti on yleiskäsite, joka tarkoittaa ihmiskäden tuotteita, kuten rakennuksia, siltoja, teitä ja esineitä. Ne esiintyvät usein myös niittyjen ja peltojen niminä kuten *Kiviaita*, joka mainitaan Takahuhdin Heikkilän ja Jussilan talojen niittypalstana vuoden 1785 asiakirjoissa. Kyseessä on lyhentymä ja alkuperäinen nimi on ehkä ollut "Kiviaidan vieressä oleva niitty", ja tämä on siten lyhentynyt muotoon *Kiviaita*.

Muita samanlaisia esimerkkejä ovat *Kivisilta* (Takahuhdin talojen niitty 1785), *Kivipöytä* (Pitkäniemen niitty 1767), *Koivuporras* (Irjalan ja Suomalän pelto 1785), *Kolmilato* (1785 Pappilan niitty), *Kota Lato* (Pappilan pelto 1785), *Krynikaivo* (Linnan ja Loutun niitty 1785), *Lautakatto* (Mikkolan niitty 1848), *Nokilato* (Kaarilan niitty 1767), *Portaanpää* (Pappilan niitty 1785), *Silta* (Ala-Kyttälän niitty 1759), *Takaräjä* (Kolmi Kulma (Ala- ja Yli-Siukolan

peltoa ja metsää 1826). Jotkut näistä nimistä esiintyvät kadunnimistöissäkin, kuten esim. *Kivisillankatu* ja *-raitti* Tasanteella sekä *Lautakatonkatu* Atalassa.

Useissa niityn- ja pellonnimissä on määriteosana henkilönnimi, kuten esim. *Eevamuorin pelto* (Mikkolan talon pelto 1848 Leinolassa), *Hannunniitty* (Raholan niitty 1767), *Maijanniitty* (Pitkäniemen niitty 1767), *Mikon moisio* (Yli-Erkkilän niitty 1826), *Nikin Nijttu* (Hintsalan niitty 1785), *Puolimatkan Stählin peldo*, *Puolimatkan Stählin Loiropeldo*, *Sotamiehen peldo* sekä *Sotamiehen Forsin kaalimaa* (Ala- ja Yli-Kyttälän pelto 1826). Myös henkilönnimet yksinään ovat voineet esiintyä peltojen ja niittyjen niminä, kuten esim. *Kalamies* (Ala- ja Ylä-Siukolan niitty 1759) ja *Karvalauri* (Kokon ja Pylsälän niitty 1785).

Asiakirjoissa on myös varsin erikoisia nimiä. Tällaisista mainittakoon *Hauven kuono* (pelto Vehmaisissa 1852), *Hammunjalka* (Linnan niitty 1785), *Häystönpytty* (niitty Vehmaisissa 1852), *Huuttava* (Takahuhdin Loutun niitty 1785), *Letkua* (Hintsalan niitty 1785), *Pelko* (Pappilan niitty 1785), *Murto* (Grötin pelto Vehmaisissa 1802), *Rinda Wainion housupeldo* (Ala-Erkkilän pelto 1826), *Suorituinen* (Pappilan niitty 1785) ja *Suittikisto* (niitty Vehmaisissa 1852).

Edellä mainituista nimet *Hauven kuono* ja *Rinda Wainion housupeldo* viittaavat todennäköisesti pellon muotoon. *Housupelto* on itse asiassa hyvin yleinen kaksihaaraisen pellon nimenä ja *Rintavainio* tarkoittaa rinteessä olevaa vainiota. Sen sijaan muut ovat enemmän tai vähemmän arvoituksellisia. Mitä tarkoittavat esimerkiksi *Suittikisto*, *Häystönpytty* ja *Letkua*? *Suitti*-nimiä esiintyy eri puolilla maataamme, kuten niittynimi *Suittilahdenperä* Kurusta, Vihdin *Suitti*, Valkealan *Suittimäki* ja Karjalohjan *Suitti*-niminen niitty, joka mainitaan jo 1774. *Häystönpytystä* tulevat mieleen Teuvan kylän nimi *Äystö* sekä kolme *Äystö*-nimeä Kuusamosta ja Sodankylästä. Viittaako nimi *Häystönpytty* siten mahdollisesti Tampereen vanhaan lappalaisasutukseen.

Kaiken kaikkiaan Tampereen isonjaon asia-
kirjojen monisatapäinen nimistö tarjoaa taatusti
tutkimisen aihetta asiasta kiinnostuneille.

Lähteet

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimiarkisto.

Eero Kiviniemi: Tietoa paikannimistä. Suomalaisen
Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 516. Mäntsälä 1990.

Maija Louhivaara: Tampereen kadunnimet. Tampereen
museoiden julkaisuja 51, Tampere 1999.

Paikannimet - Paikanmuisti: Euroopan rakennusperintö-
päivät 11–12.9.1999.

